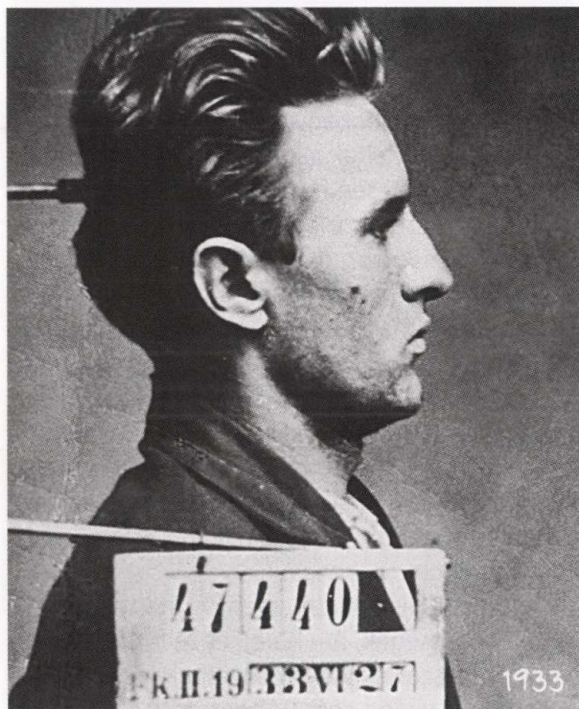

FÖLDES GYÖRGY

Száz év magány

Száz éve született Kádár János. Hetvenhét évet élt. Fiatalkorában vágyai, eszméi miatt üldöztek. Előbb ellenségei, utóbb elvtársai is bebörtönözték. Közben és utána ő sem kímélt másokat. 1956-ban Moszkvában választania kellett: velük, vagy nélküle. Idegen szuronyok segítségével hatalomhoz jutott, de senki nem irigyelte érte.

Katonasággal, idegen hadsereggel nem lehet politikai csatát nyerni, ezzel tisztában volt Kádár. Megegyezni szeretett volna, de nem volt kivel, mert akikkel kellett volna, nem lehetett. A nép többsége akkor árulónak tekintette. Szerette volna megértetni magát a magyar néppel, de nem mentegetődzött, és mert nem ment másként, nyers erővel verte le a nép ellenállását. Joggal gyűlölték és haragudtak rá honfitársai.

Azután az idők múltával más szemmel kezdtek ránézni az emberek. Nem lehetett másképp, ha volt szemük a látásra, más lett a falujuk, életmódjuk, városuk, jobb lett az életük egy évtized alatt, mint volt, és mint valaha remélték volna. Tudták az emberek: a szerény jólét elsősorban saját munkájuknak és a világ szerencsés folyásának köszönhető, de azért azt gondolták, hogy nélküle mindez mégsem vagy mégsem így lenne. Tudták: ha akar-ná, bánthatná, szorongathatná őket, és méltányolták, hogy e helyett inkább kivonult életük-

ből. Pedig féltette hatalmát, ahogy kell és illik, de nem akarta, nem hagyta, hogy e hatalom és pártja, állama mindent eluraljon. Nagyobb vállalkozásai „bejöttek”: a politikai konszolidáció, a szövetkeztetés, a piaci irányú gazdasági reform. Egyszer csak azon vette észre magát az ország, hogy kedveli Kádárt. Tíz év alatt népszerű lett. Úgy is fogalmazható: egyre többen lettek azok, akik tisztelték, sőt szerették, és egyre kevesebben, akik gyűlölték.

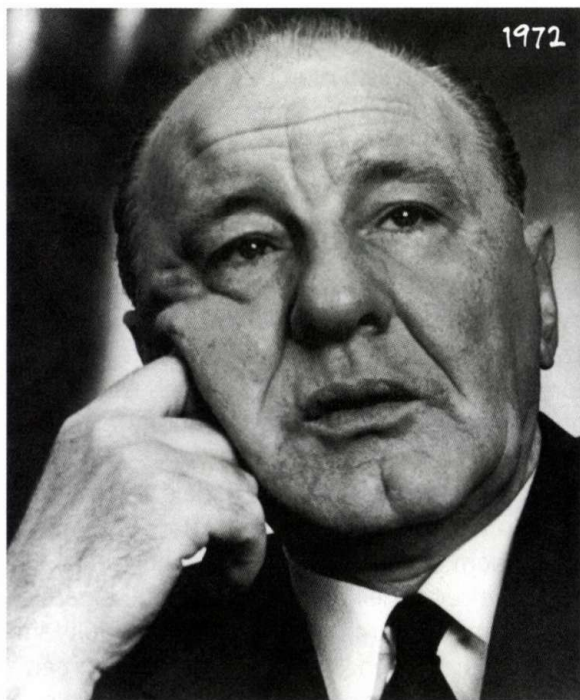

Hatvanadik születésnapjára olyanoktól is kapott üdvözlőt, akiket egykor bebörtönöztetett.

A hetvenes évek közepén a magyar szellemi élet többsége aggódott miatta, nem örültek volna, ha távozik posztjáról. Sokan félték – és nem ok nélkül –, hogy rosszabb jön utána. Volt is esély rá, mert erre az időre a szovjet vezetők elveszítették empátiájukat a magyar „reformország” iránt. Megalázó bírálatokat kapott az 1970-es évek első felében, és egyre nagyobb volt a rá nehezedő nyomás. Kádár most is választhatott: vagy elmegy, vagy kiemeli magát a reformfolyamatból, és eltávolodik reformerektől. A reformot leállította, reprezentánsait háttérbe szorította, de vigyázott: amit addig elért, ne kerüljön veszélybe. Ezt a „két lépés hátra” manővert végrehajtotta, de az elvesztetett öt év később nagyon hiányzott. Hiszen

az igazi fenyegetés és kihívás ezután érkezett, de nem politikai, hanem gazdasági formában, és nem Keletről, hanem Délről és Nyugatról. Jött az olaj- és energiaválság, s ez drámai gyorsasággal és mértékben leértékelte a magyar gazdaság teljesítményét és megkérdőjelezte szerkezetét. Kádár látta a bajt, de nem tudta, hogy mekkora mértékben határozza meg a világgazdaság fejlődése és működési mechanizmusa a nemzeti keretben zajló folyamatokat. A megoldást részben a függetlenedésben, részben regionális, a szocialista táboron belüli együttműködés fejlesztésében kereste. Ehhez új szerkezet-átalakító beruházások és valóságos KGST-integráció szükségeltetett. Mindkét területen kudarcot vallott Magyarország. Az importpótló–munkahelyvédő beruházások nem tették versenyképesebbé gazdaságát. A hasonló strukturális problémákkal küzdő és reformképtelen partnerországok partikuláris érkei fogásában nyúglódó KGST inkább visszafogta, mint előrelendítette a fejlődést.

Lett volna még egy megoldás: visszavenni a lakossági fogyasztásból, veszni hagyni a válságagazatokat, a tartósan veszteséges vállalatokat, és a fejlődőképes területekre csoportosítani az erőket, a felszabaduló forrásokat. Az ország akkori vezetése és Kádár nem készült fel ilyen variánsra, nem

ezt az utat választotta. Következmény: rohamos külső eladósodás.

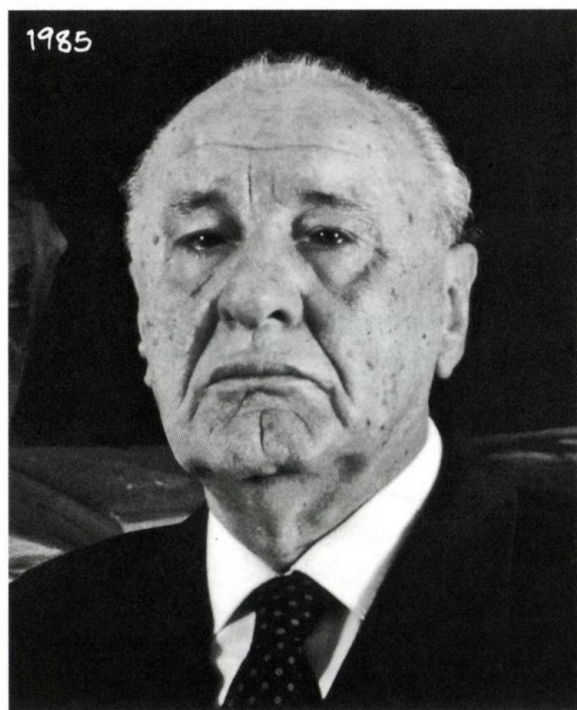
Ezzel párhuzamosan kínálta magát a szelekciót közép- és nagyvállalati szinten megvalósító, a piacot jogaiba visszahelyező reform. Ezt a reformot azonban nem lehetett ott folytatni, ahol 1972-ben abbamaradt, és nem is lehetett újraindítani az 1968-as formában és módon. Akkor viszonylagos egyensúlyban volt és növekedett a gazda-

ság. A hetvenes évek végén–nyolcvanas évek legelején éppen fordított volt a helyzet. Ilyen körülmények között egy radikálisabb reformcsomag sokkal nagyobb feszültségekkel fenyegetett, és olyan társadalmi konfliktusokkal, amelyek felboríthatták volna a köznyugalmat, megrendíthették volna a politikai stabilitást. Kádár azonban nem szeretett kockáztatni, és amúgy sem akart semmit visszavenni abból, amit már egyszer az emberek megszereztek maguknak. Eközben felgyorsultak az események, bekövetkezett a második olajárrobbanás, és az ország a pénzügyi összeomlás szélére jutott. A csőd fenyegető réme rákényszerítette egy már másfél évtizede halogatott döntésre: Magyarország belépett a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba.

Kádár szentül meg volt győződve arról, hogy a magyar nép jövőjét csakis a szocialista rendszer, a barátság a Szovjetunióval garantálhatja. Mindenre hajlandó volt a világbéke megőrzése érdekében. Az idők múlásával aztán egyre világosabban látta, hogy az elzárkózás helyett a minél szélesebb együttműködés a célszerű a tőkés országokkal. Ezért aztán, ha nem is meghatározó, de egyre jelentősebb szereplőjévé vált a nemzetközi politikának. Divat lett meghívni. Utazásai felkeltették a világsajtó figyelmét.

Pedig nem szeretett utazni. Jól leélte volna az életét a Budapest–Dobogókő–Balatonaliga–Gemenc négyszögben, ha hagyják neki.

Állandó lemaradásban volt az idővel. Kompromisszumai elegendőknek bizonyultak a talpon maradáshoz, de kevésnek a megoldáshoz. Két dolgot elutasított: a kapitalizmust és a sztálinizmust. „Hadműveletei”, reformjai az e két front közötti területen folytak. Így is hívta politikáját:

„kétfrontos harc”. Korlátozta a diktatúrát, a politikai elnyomást, de nem engedte ellenfelei szabad szervezkedését. 1956 után egy párttal sikerült a konszolidáció. Mire a többi párt, ha a hatalmat úgysem szerezhetik meg? Elvi álláspontjában gyengeségének tudata erősítette meg. Amikor nyilvánvalóvá vált számára, hogy belátható időn belül nem győzhető le sem így, sem úgy a Nyugat, akkor az is világos kellett, hogy legyen: a többpártrendszer és a parlamentarizmus utat nyithat a tőkés restaurációnak (rendszer váltásnak). Hiszen a súlyosbodó gazdasági válság, a megoldatlan problémák felgyülemelése miatt a növekvő társadalmi elégedetlenség közvetlen politikai kifejezést nyerhet. Ezért állt ellen a valódi politikai reformnak, de azért kereste a megoldást: utat engedett a nyolcvanas évek elején az újabb gazdasági reformnak. Ez túlment az eredeti, '68-as változaton, és a szocialista piacgazdaság megteremtését célozta. Külön újdonság volt az öngazgatás felé mutató elemek megerősödése és a bankrendszer átalakítása, majd a személyi jövedelemadó bevezetése. Kádár elfogadta, hogy a szociálpolitikát is újra kell gondolni. Utat engedett a reformoknak, de megint csak a maga módján. Azzal érvelt, hogy javuló életszínvonal nélkül a társadalom nem fogja támogatni, elfogadni az újításokat. Nem szerette volna, ha Magyarország a lengyel útra téved. Túlértékelve a külső pénzügyi helyzetben végbement javulást, kikövetelte a gyorsabb növekedést tartalmazó népgazdasági tervet... A következmények katasztrofálisnak bi-

zonyultak: két év alatt megduplázódott az államadósság, kattant az adósságcsapda. Az addig csak lopakodó válság elhatalmasodott és kikezdte tekintélyét. Már a Szovjetunióra sem számíthatott: sem testvérként, sem mumusként. Tisztelője, Gorbacsov Amerikára koncentrált, meg a belső ügyekre, de már ereje sem volt a segítségre. Kádár éppen akkor maradt szovjet támogatás nélkül, amikor Moszkvában egy igazi reformer kezébe került a hatalom. Hasznát ettől azonban csak akkor várhatott, ha az ott elhatározott reformok gyors és átütő sikerrel járnak. Nem ez történt, a szándék elakadt a valóságban, de végre felszínre törtek-törhettek az évtizedek óta el- és lefojtott problémák. A szovjet helyzet nemhogy javult volna, inkább rosszabb lett.

Kádár éppen ettől félt – az ő ideje vészesen fogyóban volt, nem várhatott az ottani kibontakozásra. Nem volt felkészülve erre a helyzetre. Ott állt szövetséges nélkül, program nélkül, tanácsatlanul. Látszott is rajta – elszabaduló indulatain, beszédei ürességén. Nem akart megtagadni semmit, amit tett. Nem akart a magyar társadalomtól elvenni semmit, mert igazságtalannak érezte volna. De adni sem tudott már. Politikai tőkéje amortizálódott, eszközei már nem működtek, eszméi már nem hatottak. Utódai már tudták: nélküle kell boldogulniuk. Ezt végül ő is belátta. 1988-ban méltósággal adott utat a változásnak pártjában. Nem tudhatta (?), hogy e lépésével a békés rendszerváltásnak teremti meg a lehetőségét, az esélyét. Azt remélte: utódai kezükben tart-

hatják a kezdeményezést, ha vállalja a politikai felelősséget a múltért. Egy év múlva már ezzel a szándékkal ment el öregemberként és megroppanva a Központi Bizottság 1989. áprilisi ülésére, hogy megértesse: nem akar tehertétel lenni pártja nyakán. Ezzel az utolsó „akciójával” megakadályozta a modellváltók és rendszerváltók nyílt összecsapását a párt felső fórumán, és örökre szóló munícióval látta el a személyiségének titkai után érdeklődőket.

Kádár nem annyira titokzatos ember volt, mint inkább magányos politikus. Keveseknek engedte meg, hogy közel kerüljenek hozzá, talán mert sokan szerettek volna a közelében lenni. Nem élt, viselkedett különként, nem szerette a különcöket. Nem hagyta magát különbnak láttatni sorsársainál. Le- és fölmeneteiben, megalkuvásaiban és kompromisszumaiban honfitársainak többsége magára ismerhet. Közülük jött. Sorsában, hanyattatásaiban ugyanúgy, mint sikereiben és magányában ott a XX. századi nemzeti történelem, ami nem csoda, hiszen Magyarország maga is magányos volt érdek- és kényszerházasságai és gyámjai, birodalmi pártfogói ellenére.

Túl hosszú volt az élete, túl sok nehéz döntést hozott ahhoz Kádár, hogy egyszerű legyen halála utáni élete. Túl sok áldozattal járt a nevéhez kapcsolódó stabilizáció, és túl súlyos volt a fiatalabb nemzedékre hagyott gazdasági válság ah-

hoz, hogy az új rendszer ne csak az államszocializmust tagadja meg, hanem Kádárt és politikai örökségét is. A felszínre és hatalomra törő erők nem engedhették meg maguknak a tárgyilagosságot, nem „finomkodhattak”, ha le akarták győzni a baloldalt. A jobboldali politikának azóta is lényeges eleme a szocialisták visszaszorítása a múltba. Ezért nem mutathat semmi megértést Kádár és rendszerének modernizációs teljesítménye iránt, ezért kell elhallgatnia a reform-kommunisták és -szocialisták szerepét a békés átmenetben. Ezért muszáj elvitatnia az 1994–1998 közötti demokratikus kormányzás eredményeit, tagadnia a válságkezelés sikereit. A demokratikus baloldal kerüli a vitát Kádárról, elhatárolta magát tőle és módszereitől: ennyit elégnek ítélt, mert érzi-tudja: ha elkezd „finomkodni”, árnyalni, akkor belecsúszik ellenfele csapdájába, és visszaszorul a múltba.

A múlt ápolásával, gondozásával megbízott történészek nem maradtak tétlenek, sok olyan forrást tettek közzé, amelyek feltárták Kádár valóságos szerepét, érintettségét a Rajk-perben, felelőségét Nagy Imre kivégzésében. Született már sok jelentős, részleteket feltáró életrajz is.

Ma a közírók egy része bátran bírálja, másik része óvatosan dicséri Kádárt. Egyes politikusok átkozzák, mások hallgatnak róla. A történészek ezt nem tehetik, nekik kikerülhetetlen feladatuk elhelyezni őt a nemzet történetében. Ők, ha szakmájuk normáihoz tartják magukat, nem kritikusai, hanem kutatói a múltnak. Kár lenne Kádárt kitagadni onnan, a nemzet lenne szegényebb, ha sikerülne. Hova jutnánk, ha hasonló szigorral járnánk el korábbi korszakainkkal, útkereső fejedelmekkel, politikusainkkal? Ha egy nemzet az egy, akkor történelméből is csak egy lehet. A nemzeti történelem persze rendkívül gazdag, sokféle akarat összeütközéséből, küzdelméből épült és épül tovább, éppen ezért sokféle olvasata volt és van. A történész bátorsága a kérdésben, illő alázata a kutatásban és tárgyilagossága az ítéletalkotásban segíthet a megismerésben, a reális nemzeti önismeret megteremtésében. Nincs értelme megijedni vagy visszariadni a feladattól. Helyére illeszteni egy politikus portréját, annyit jelent, mint beleilleszteni személyét abba az időbe, abba a térbe, amely neki megadatott. Kádárt is, mint minden történelmi szereplőt szembesíteni kell azokkal a kérdésekkel, kihívásokkal, amelyekre választ kellett adnia – semmit el nem rejtve lényéből, tevékenységéből. Egy politikus helyét a történelmében az jelöli ki, hogy mennyit tudott tenni az emberekért, a nemzetéért. Kádárnak a maga igaz valójában eredményeivel és hibáival, kérdéses döntéseivel és nehéz kompromisszumaival ott a helye nemzetünk történelmében. ■

